

Az összbemutatóm szerint szép volt, bár néha a 10-12 fős vegyes kar éneke hosszúnak tűnt, s úgy tetszett, hogy némelykor az érsek is „várakozott”. (Lehet, hogy egy örmény gyakorlatban ez másként van, de az énekkar nem bizonyos, hogy ezt ismerte!) Feltűnt azonban: volt különbség e között a liturgia és az Orly utcában látottak között. Nem történt meg pl. az „úrfelmutatás”: külön az ostya, külön a kehely, majd mindkettő együtt való felmutatása.

Mintegy negyvenen ültünk a templom padjaiban. Két-három ismerős akadt, de több „ismert” örményt azok közül, akik köztudottan az apostoli egyházhoz tartoznának, vagy azt támogatnák, nem láttam. Egy áldozó volt. A liturgia után beszélgető csoportok is alakultak, a tapasztalatom szerint úgy tizen beszéltek örményül.

Azt hiszem senki sem vitatja el, hogy az örmény apostoli egyháznak joga van itteni híveivel törődni, s szép gesztus a római katolikus egyháztól, hogy rendelkezésükre bocsátotta a templomot.

Életemben most először voltam az örmény apostoli egyház liturgiáján, s tán abban csalódtam, hogy több résztvevőre számítottam, bár tudtam, azok javarésze érdeklődő lesz. Érdekes színfolt volt az érseken a liturgikus ruha: a süveg és a gallér lila, a palást piros, az érseki pallium pedig kék volt.

Dr. Sasvári László

*****

Örmény egyház

Bács-Bodrogh vármegye területén egyik érdekes különlegesség az újvidéki örmény katolikus plébánia. A templom és paplak jelzi, hogy valaha a mostaninál nagyobb számmal kellett lenniök az örményeknek, kiknek emlékét ma már csak az egyházlátogatási jegyzőkönyvek őrzik. Az örmények hasonlóan az izraelitákhoz elszörtan élnek jobbára Ázsia és Európa országaiban. Hazájok temérdek viszontagsága, sokféle külső és belső háborúságai, kivándorlásra készítették a lakosság tetemes részét. A népet élénk kalmár szelleme forgalmas vidékekre terelte s ez az oka, hogy jobbára kereskedelmi pontokon találjuk őket; szeretik a tengerpartot, kivált oly vidéken, hol a nép kevesebb hajlandósággal bír a kereskedelem iránt, ily helyeken ők a kereskedelem közvetítői. Újvidékre is a kereskedelem vonzotta őket, hova 1739-ben Belgrád veszedelme alkalmával telepedtek le.

A kalocsai érseki levéltárban őrzött 1831. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv 1). ezeket írja az újvidéki örmény katolikus egyház eredetéről: „Miótan senki más nem akadt, ki ez ügyben felvilágosítást adhatna, felütöttük az örmény egyház jegyzőkönyvét (protocollum), mely örmény nyelven van írva s mivel e nyelvben jártas egyén más nem találkozott, kérésünkre az örmény plébánia lelkésze Vartan József páter Szent Antal-rendű szerzetes latin nyelvre fordította a jegyzőkönyv ide vonatkozó részét, mely következőképpen hangzik:”

„Az Úr 1739. évének augusztus havában, midőn a törökök Belgrádot már-már elfoglalták, mi örmények Belgrádot elhagyva, valamennyien futottunk a barbár seregek elől misszionáriusunk Erzerumci Jakabbal, a velencei örmény kolostor szerzetesével együtt s ide jövet, tanyát ütöttünk Újvidéken, Péterváradnak átellenében. 2) Letelepedésünk első éveiben misszionáriusunk és lelképásztorunk Jakab páter a latin katolikus plébánián lakott, hol mi részére lakásbért fizettünk s az istentiszteletet a latin szertartásúak templomában tartottuk. Minthogy azonban ezen állapot ránk nézve alkalmatlan volt, 1743. évi október hóban összejöttünk és elhatároztuk, hogy külön templomot építünk magunknak, mely célból elküldöttük misszionáriusunkat, Jakab atyát, Kalocsára Gábor érsekhez a templom-építésre való engedelem kieszközlése végett; ezt megnyervén, paplaknak megvettünk 200 frtért egy

háztelket, rajta ódon házikóval, azon pénzből, melyet templomépítésre gyűjtöttünk; kertjét besövényeztük, fákkal beültettük, e célra tett összes kiadásaink 400 frtra mentek."

„1744-ben Erzerumci Jakab páter visszatért kolostorába Velenczébe, helyébe a kolostor apátja, Medjessi Tivadar, erzsébetvárosi származású szerzetest küldte hozzánk lelkészül. Ennek idejében 1746-ban mi örmények ismét tanácsra gyűltünk és közös akarattal elhatároztuk templomunk fölépítését a már beszerzett anyagokból. Május 4-én letettük az alapkövet s ugyanazon 1746. évi november 27-én meg lőn áldva új templomunk."

Igy vették át ezen fontos följegyzést az örmény egyház jegyzőkönyvéből a fönnemlített egyházlátogatási jegyzőkönyvbe. Kerestem az eredeti okiratot, melyben - mint a Visitatio Canonica mondja - örmény nyelven volt mind ez leírva; az azonban ma már nem lelhető fel. Mindazáltal a fordítás teljes hitelű; mert a Visitatio Canonica hitelessége országos tekintélyvel bír, sőt ez okirat bizonyos tekintetben törvény erővel van felruházva.

1849-ben a régi örmény templom és plébániaház összes irományaival együtt tűzláng martaléka lett; akkor ment veszendőbe azon iromány is, melyet a Visitatio Canonica jegyzőkönyvnek (protocollum) nevez s melyben az örmény plébánia keletkezése le van írva. Az aligha volt más; mint a plébánia naplója. Ugyanis szokásban van a szerzeteseknél minden rendház ügyeiről naplót vezetni; ezen naplók nem ritkán becses történelmi adatokat rejtenek a múltnak viszontagságaiból; történetírók számtalanszor igen jó hasznát veszik azoknak. Ily napló lehetett azon protocollum, melynek följegyzését az idézett egyházlátogatási jegyzőkönyv örmény nyelvről latinra fordítva átvette s melyet fönnebb magyar szövegben közöltem. Az 1849-iki katasztrófa egyéb iratokkal együtt ezt is elemésztette, csak a kereszteltek, elhaltak és eskettek anyakönyvei maradtak meg az örmény plébánia összes irataiból, ezekben azonban a plébánia keletkezéséről és az örmények idetelepedéséről szóval sincs említés tévé.

Ezen anyakönyvek ránk nézve csak annyiban bírnak érdekl, a mennyiben megtudjuk belőlük, hogy az örmény hitközség 1732-ben szerveződött Belgrádban, midőn a bécsi kormány az örményeket oda telepítette a kereskedelem fejlesztése céljából. Mint a telepítés történetének fonalán láttuk, a belgrádi erőd átadásának közeledtét látva az iparos és kereskedői elem, sietett idejében megmenteni életét és vagyonát, Újvidékre menekült a szerb és német iparos és kereskedői osztály, velük jöttek az örmények is. Tehát az újvidéki szerb lakosság részben, a németiség nagyobb részben, az örmény telep pedig egészen Belgrádból származott ide az 1739-iki veszedelem alkalmával. Az örmények papjuk vezetése alatt jöttek, ki magával hozta a plébániai anyakönyveket, melyek 1732-től, a mint Belgrádban íratok, mai nap is épségben vannak.

Lelkészük - mint az 1831. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv említi - rendszeren a Mechitaristák kongregációjához tartozó szerzetes szokott lenni. Előbb a rendnek velencei kolostorából volt kiküldve állandóan egy tag a plébánia vezetésére. Csupán 1762-65. volt világi pap a hitközség lelkésze; azután úgy mint előbb ismét a Mechitarista szerzet küldött lelkészt, kinek gondozására vannak bízva a Duna mentén egész Konstantinápolyig elszórtan élősködő örmények.

Templomuk - mint fönnebb - láttuk 1746-ban épült, 1849-ben leégett és sokáig hevert romjaiban, míg végre 1872ben Trandaphil Mária bőkezű áldozatkészsége kiemelte az enyészetből. Megújítva, ismét földel alá került, de hosszú ideig használatlanul állott belső díszítés nélkül. Míg végre 1891. év őszén a róm. katolikus hitközség a parochiális templom építése idejére átvette, fölszerelte és december 8-án megnyitotta az istentiszteletnek.

Már azon körülmény, hogy az örmény hitközség önerejéből templomot és paplakot épített, sejteti velünk, hogy valaha többen lakhattak itt az örmények, mint ma. Ez ügyben azonban legtüzetesebb felvilágosítást adnak az egyházlátogatási jegyzőkönyvek, melyekből mind a hívek számát, mind a plébánia állapotát időről időre pontosan megtudjuk. A kalocsai érseki levéltárban őrzött egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint

1763. évben az örmény plébánia	36 lelket számlált	3.)
1767. évben az örmény plébánia	45 lelket számlált	4.)
1798. " " " "	102 " "	5.)
1806. " " " "	74 " "	6.)
1810. " „ " "	75 " "	7.)
1813. „ „ " "	71 " "	8.)
1849. " " " "	30 " "	9.)

Mint ezen adatokból látható, a hitközség mindig csekély lélekszámmal bírt, de hívei mind módos kereskedők voltak. 1849-ben egyszerre megcsappant a létszám, midőn a fenyegető veszedelem elől több család más vidékre költözött. S így a mint a belgrádi veszedelem volt oka Újvidékre költözésüknek 1739-ben, úgy viszont az 1849. gyásznapok okozták részben itteni pusztulásukat. Azóta egyaránt fogynak, úgy, hogy ma összesen csak 6-an vannak, különben ezek is németeknek vallják magukat, Minden esetre problematikus színezetű jelenség, egy életrevaló fürge népnek számszerint való apadása. Ennek megfejtése azonban igen egyszerű, ha figyelembe vesszük az örményeknél hazánkban mindenkor tapasztalható nemzetiségi beolvadást.

Az asszimilációt nagyban elősegítette azon körülmény is, hogy az örményeknek saját iskolájuk nem volt; a gyermekek jobbra németül tanultak, lassankint saját nyelvüket is elfeledték, s más nemzetiségét sajátították el. Így tűnt el az újvidéki örmény gyarmat észrevétlenül. Mindenesetre figyelemre méltó etnográfiai jelenség: egy életrevaló nemzetiség gyarmatának eltűnése.

Érdújhelyi Menyhért

1) Visitatio Canonica Eccl. Armenicae Cathol. Neoplantensis anno 1813. Adic 20. Junii. Kalocsai érseki levéltár. Ujvidék.

2.) „Anno Domini 1739. mense Augusto, dum Turcae jam jam occuperant Belgradum nos omnes Armeni derelicto Belgrado fugimus a Manu Barbarorum una cum nostro Missionario P. Jacobo Erzerumci ex Monasterio Armenico Veneto, et venientes sedem figimus Neoplantae ad Petri Varadinum”

3.) Kalocsai érseki levéltár. Visitatio Canon. Eccl. Paroch. Neoplantensis Ritus Armenici. 1763.

4.) U.o. Visit. Can. 1767.

5.) U.o. Visit. Can. 1798.

6.) U.o. 1806.

7.) U.o. 1810.

8.) U.o. 1813.

9.) U.o. 1849.

Megjelent: Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája II. kötet (204-208 old.) Zombor, Bittermann Nándor és fia könyv- és könyomdája 1896

(Eredeti helyesírással! Szerk.)

*****

Bogdán féle fényképészeti műterem. Kézdivásárhely, Kovászna m.

Jellege: Ipartörténeti emlék. Vezető: Dimény Attila.

Története: A Bogdán-féle műtermet az 1870-1880 körül alapították, s 1999-ig az alapító *Bogdán Ferenc* (1859-1918) leszármazottai vezették. Tőle fia, Bogdán Artúr (1883-1933) vette át, őt fia Bogdán Elemér (1914-1988) követte, halála után felesége, lécfalvi Jakó Etelka (1915-1999) dolgozott a műterembe. 2000-ben a magyar állam, a Nemzeti Örökség